

ROMÁNIÁI ÚTI BENYOMÁSOK

Ingatlancserei szőlőművelés, munkavédelem, a román paraszt, építkezés, Arad, a terror növekedése, a szélsőjobb nyomása; egységes magyar védelem felé, a német kisebbség jobb helyzete, cseh-román vámunió terve, Oroszország, az új magyar gondolat.

ISMÉT FELKERESTEM a román Arad és Temes megyét, ahol a kisebbségi élet első zord éveit — melyekhez a mostaniak annyira kezdenek hasonlítani — átéltem, vizsgáltam, sőt egy-egy elemi alakításában némileg befolyásoltam is. Mielőtt útra keltem volna, szokásom szerint elolvastam újra néhány vonatkozó írásművet, mely kisebbségi szemléletemet legutóbb erősen áthatotta: többek közt a „debreceni beszédet“, mely valósággal forradalmi világosságot árasztott egy új kisebbségi religió szükségletére, a Magyar Szemle Bethlen-számát, mely különösen Erdély hanyatló freskóját erőteljesen restaurálta és a szeptemberi számot, mely meglepő felderítést végzett az új erdélyi mozgalmak még kezdeti rügyezéséről.

Jellegzetes időpontban érkeztem Aradra, ahonnét meglátogattam egy sor vidéki kastélyt és udvarházat, melyeknek emberei az agrár kisajátítás, a kislehetőségű földmentés és visszaszerzés idején, szóval az első rohamok és első mentés tragikus korában a szívemhez nőttek. Ez az akkori pusztulás koronázódik meg most. Az ingatlancserében láthatóan, a lelkek elsötétülésében érezhetően. Ez az első fájdalmas benyomás. Hogy a föld, az erdő, a szőlő, a ház, ami eddig még megmaradt, rohamosan csúszik ki a magyar lába alól. Végzetesen szinte csak a magyar lába alól. A korszak elején a sváb is szenvedett, el is kezdte a kivándorlást. A vállalatok stb. nacionalizálása és kommercialása, miként a korona beváltása, tavaly a kényszerkölcsön, kétségtelenül súlyos eret vágott a még gazdag nem magyar kisebbségeken, de csak megrövidítette őket: ezek most már tudják, hogyan álljanak meg a lábukon, hogyan védjék ki pénzüikkel és alkalmazkodásukkal és magyarellenességükkel még a nemzeti munkavédelem és numerus valachicus elsőprőnek képzelt rohamait is. Még a bolgár is, a Dobrudsában és Kvadrilaterben meg tudja vetni a lábát azokon a földeken, amiket a román-török egyezmény értelmében a rendszeresen kivándorló törökségtől — jellemző ez az irányított népmozgalom! — az államnak meg kell váltania.

A magyart azonban gyökerében támadta meg az új helyzet. Épp a szüreti előkészületek során érkeztem. És hallottam szívfacsaró új panaszokat. Bár a szőlők átszállása román tulajdonba, miként a földé is, sorsszerűen és feltartóztathatatlanul folyik, — törvény szerint minden elidegenítésre kerülő földet az államnak kell felajánlani, mely tud gondoskodni róla, — hacsak baksis vagy más panama

meg nem téveszti, — hogy strain-idegen kézre ne kerüljön, mégis minduntalan történik valami, ami a birtok megtartását megnehezíti. Például törvény szól arról, hogy régi szőlőtőkét ki kell vágni és célzatosan előírt fajtákkal pótolni, s hogy csak minő gyümölcsökből szabad szeszt főzni stb. Ilyen rendelkezések folyamánya, hogy Erdélyt nemcsak a besszarábiai gyorsanérő csemegeszőlő és korai gyümölcs úgyszólván elárasztotta, hanem betört az ó-királyságbeli bor és nem tud kijutni a nemes erdélyi gyümölcs. Így siralmasan hanyatlik Arad-hegyalja, a Marosmenti borvidék, a két küküllőmenti szőlőterület, az Érmellék, és nincsen ára a sok kitűnő erdélyi almának, szilvának. Az új területek ilyenmő gyarmattá süllyesztése izgatja és érinti, ha nem is pusztítóan, mint a magyarságot, természetesen a románság „oláh“ részét, vagyis a csatolt részek románságát. Az erdélyi román pénzüzetek szövetsége, a Solidaitate, éppen utam idejében mozgalmat kezdett hatalmas visszszámítási összeg követelésére, hogy a kisbankokat megmentse és arra hivatkozott, hogy ezek a magyar uralom idejében óriási szolgálatokat tettek az egyesülés előkészítése körül, mikor a nemzetiségi politikát és az erdélyi román kultúrát bőségesen pénzelték. Már folytak az előkészületek a hatalmas kolozsvári kongresszusra, melyet az összes erdélyi vezérpolitikusok pártkülönbség nélkül és az összes gazdasági szervezetek hívtak össze, hogy nagyszabású tiltakozást abszolváljanak a regát kizsákmányoló politikája ellen és megtalálják az önvédelem módjait.

Pedig ebben a „kiuzsorázott“ helyzetben is kitűnően prosperál a román. Meglepő a falusi nép életstandardjának emelkedése. A politikai felvonulások alkalmával feltűnnek jól tápláltságukkal és jó ruházatukkal. A bocskor helyére jobbára csizma került. A konverzió talpra állította őket és így most már az agrárreform káros hatásaitól rendre megszabadulnak. A gabonaárak lényegesen emelkedtek és a kormány a termésértékesítéssel alaposan törődik. A román paraszt megtanulta és évekig gyakorolta, hogyan lehet szabadulni az adófizetéstől, melynek behajtása mindenütt szőmyű préssel történik a kisebbségi helyeken. Csák most kezdik őket lassan megint rászorítani a fizetésre és a végrehajtó közegek a mostani liberális kormány „erős kezének“ parancsára szembeszállanak a falu ellenállásával. Persze az ellenzéki parasztmozgalmak így mindinkább erősbödnék és élesednek. A román intelligencia, különösen tisztviselői része, amelyet a nemzeti parasztpárt viszonylag erkölcsös uralma visszariasztott a közéleti korrupciótól, a mostani rendszerben megint lélekzethez jutott. Nem szükséges erről a világszerte ismert adatokat ismételni. A belga transzferpanama, melynek tárgyalása most folyik, bemutatta, hogyan bűnözik a nemzeti bank-kormányzó, a törvényhozás egyik házának alelnöke, akít csúfosan el kellett csapni. Az új parlamenti szesszióban nem merték elnöknek megválasztani Leonte Moldovanut, mert a „Cagero“ nevű zsidó társaság élén áll, mely milliárdokat keres kiviteli és behozatali engedélyek szerzésével s nem segít a bíróság, mint Dumitrescu csendőrfőparancsnok póre bizonyítja, és papíron marad a vagyonszerzést ellenőrző törvény.

Ami Romániában most legjobban meglepi az utast, az az építési láz, sőt örület. Falu, város nyakra-főre épít: az előbbi iskolát, orthodox templomot még ott is, ahol nincs rá szükség, természetesen állami segítséggel, községi hozzájárulással, így kisebbségi pénzen is, de azontúl a gyarapodásnak megfelelő lakó és gazdasági épületeket is; az utóbbi különösen villákat épít a közalkalmazottak pénzén és bérházakat a konjunktúras ipar és kereskedelem jóvoltából. Fogalmat szerezhetünk róla ha látjuk, hogy gombamód nőnek ki a földből jelentékeny új városrészek, még olyan hanyatló városban is mint Arad. A keserű kisebbségi száj „tolvaj-sor“-nak nevezi ezeket az új külvárosokat és csak annyit mond még, hogy pénzügyi altisztek, zupás-örmesterek, rendőrkommisszáriusok emeletes villákhoz jutnak már. Sapieni sat! A pénz most nehezebben mehet Svájcba rejtekezni, ezért menekül az épületekbe. De van ennek a rohamos fejlődésnek, különösen olyan virágzó helyen mint Temesvár és Brassó, természetes, reális, majdnem azt mondanék „erkölcsös“ alapja is. Az ó-liberálisok alatt, akik kitűnő üzletemberek, tagadhatatlanul nagy lendület mutatkozik egyben-másban. Igaz, hogy a levantín-fanariota szellem és a balkáni hagyomány következtében a nemzeti parasztpárt által magasan stabilizált lei legalább a felére romlott le, a kivitel és behozatal körül nagy erkölcstelenség, a deviza- és vámanipulációk megszervezése, de viszont kitűnően kihasználják most a külföldi adósságkonvertálások lehetőségét, valutazárlatok és autarchia divátját: így a gyáripar hatalmasan fellendült, a kereskedelmi ügyletek szaporodtak és erősödtek, az árszint felszállott és egyes nyersanyagok hiánya láncolásra vezet megint. (Azóta bekövetkezett, hogy Románia négy szomszédos állam kivételével minden behozatalt megtiltott.) Ez a jólkereső elem szintén épít, vagy házat és földet vásárol, amit már főleg a magyar kínál fel. A még nem kínáló azzal fenyegetik a kormányutódlásban reménykedő szélsőjobboldali pártok, hogy ők majd a városi ingatlanokat fogják kisajátítani. Különben már az erdélyi nemzeti parasztpárt, mielőtt a regáti parasztpárttal fuzionált volna, hirdette a „levegő nacionalizálását“ arra a mintára, hogy a liberálisok az általaj nacionalizálását vezették be. A levegő birtokbavétele azt célozza, hogy a meglevő épületekre a román tetszése szerint építkeshessék.

Az építők között vannak természetesen németek, akik szoros kapcsolatban a birodalommal boldogulnak és zsidók, kik ez éles légkörben sem hagyják magukat. A nemzeti munkavédelem ugyan gátat vetett nekik. A numerus valachicus szintén, mely mint polgári mozgalom gyengül ugyan már, de gyakorlati nyomása mégis egyre növekszik. Így a kisebbségi vállalatokat az ellenőrző bizottságok megvágják és túlnépesítik: bírságokkal és felesleges új román munkaerők alkalmazásával és beerőszakolásával. Sok mulatságos esetet említenek ennek kapcsán: ha gyárakban, vállalatokban, üzletekben lézengő ritter szemet szűrt a látogatónak, hamarosan kiderült mindig, hogy ez az a bizonyos többségi percent, amit jól fizetnek, de nem használnak. Emellett az idegen honosok, főképpen a még nem rendezett, bár román állampolgárságra jogosult kisebbségek elűzése vagy megsarcolása folyik. Egy idő óta azonban ez a többirányú nyomás a külföldi érdekeltségű

vagy egyébként erős tőkájú vállalatokban megszűnt. Mintha a kormány néma tilalmat adott volna ki vagy mintha megelégedtek volna az eddigi eredményekkel, vagy mintha az erős vállalatok pénzüikkel vagy alkalmazódásukkal megtalálták volna a továbbiak elhárítására alkalmas módszereket. Visszatáncolás még nem történt, de a romlás megállt. A kizárólagosság és aránylagosság elve mintha a politikára vonult volna vissza, mert itt egyre jobban érvényesül. A szélsőjobb-oldali irányzatok fennén követelik, hogy az államigazgatásban csak fajromán maradjon meg, a szabadfoglalkozásokban, iskolákban, városokban a román arányszámot tökéletesen érvényesítsék. A belpolitikai helyzet alakulása azonban azt sejteti, hogy a szélsőjobb, a Cuza-Goga-Vajda és az egyéb kisebb csoportok koalíciója még soká nem bír kormányra jutni és ezek a jelszavak továbbra is a levegőben fognak lógni.

VALÓBAN, A MAGYAR LÉLEK aggasztó mértékben elsötétült. Az összeomlás utáni időkben sem volt ez teljesebb. Akkor nagyobb volt a vérzés és a fájdalom, most nagyobb a csüggedtség és pusztulás melankóliája. Ha a városi kávéházakban, a falusi pipázókban szó esik a politikáról, elsősorban az ingatlancseréről beszélnek: a többségi állam és többségi társadalom kezdetől fogva tulajdonképpen a bolsevizmus egy nemét űzi, abszolút (ez itt kedvelt szó) többségi diktatúrát: azzal kezdte, hogy „elvette“ a földet, mert elvétel, mikor leértékelték a földet, gyenge pénzzel fizettek és a fizetésül adott kötvények hamar a névérték egyharmadára süllyedtek, elvették a koronát, amikor 2:1 arányban váltották be, elvették a vállalati, üzleti tőkét a nacionalizálással, a megtakarított pénzt paraszt-konverzióval és illegitim adókkal. Most elveszi az állást munkavédelem és nyelvvizsga címén és a nyugdíjakat is elkobozza, elveszi a leit kényszerkölcson és adóbónok útján, rossz pénzzel felvásárolja a még meglévő ingatlant is. És így vette el az alapítványokat, iskolákat, templomokat, ami már elég könnyű dolog volt. Most céltudatosan elveszi a magyar leányokat is. Épp Aradon adta ki Vajda a jelszót, hogy a vagyonos kisebbségeket „fel kell házastítani“ és így elnyelni őket. Elveszi a névelemzessel a nemzetiséget, az iskolával a gyermek anyanyelvét. Óriási erőfeszítéseket tesz, hogy nyelvi és vallási renegátakat teremtsen és elvegye a lelket és lelkiismeretet.

Közismert eszköze a kultúrzóna, a határszéli telepítés, a városok romanizálása a szomszédos falvak becsatolásával és az értelmiségi elem behelyezésével. Ezt Aradon, Temesváron, Lippán kitűnően lehet tanulmányozni. Az egyenlőtlen elbánás, mely a magyart nemcsak a román, hanem a többi kisebbségi mögé is helyezte, most már egy bojkott valachicus formájában folytatódik: a kisebbségi ember csak másodsorban tudja termékeit és áruját értékesíteni. Ehhez járul, hogy a határszélen mesterséges legyöngítés folyik. Aradot úgyszólván halálra ítélték. Elviszik a határszél címén nagy gyárait és vállalatait. Már régebben elvitték a repülőgépgyárat Brassóba, most odaviszik

a vagongyárat is és tízezer ember számára építkeznek ott. De az eddig még dédelgetett Temesvár és Szatmár sem érintetlen már az

aknamunkától. Pedig a nemzeti parasztpárt és személyiségek kormánya alatt már kezdett javulni a kisebbségi helyzet. Azt hittük, hogy a magyar kisebbség lassan megkapja jogait. Íme ehelyett most ott a pokol. Ha már a Népszövetség és a magyarországi beavatkozás nem tudott segíteni, miért nem emelnek szót a nyugati egyházak a romanizálás és térítés orvén eltűnő híveik miatt? Erdély a vallásszabadság klasszikus földje volt; miért nem érvényesül ez a történelmi erő? Hol a szellemi együttműködés, mely nem törődik kultúrák elpusztulásával, hol a nemzetközi munkahivatal, mely nézi, hogy politizálják el a kenyeret a magyar szájtól?

Ha megoldódnak a nyelvek, csakúgy zuhog a panasz! Legtöbbit hallani a munkavédelem és nyelvvizsgák címén az utcára került „testvérekről”. Igaz, hogy egyes román hatalmasságok humanisztikus protekciója, egy-egy fegyelmi bizottság, sőt bíróságtól kicsikart határozat vagy ítélet visszahelyez egy-egy magyart, de akkor is már jelentékeny anyagi veszteség árán. És mi ez a pár csepp a tengermély végtelenséghez képest? Aztán meddig tart? Hiszen még a sikeres nyelvvizsgákat is megismételtetik, újabb ürügyek címén újabb és újabb nyelvvizsgák vannak! És szaporítják az „igényjogosultakat”. Most már nemcsak a futballbírák, hanem a közjegyzők és helyettesek, a törvényszéki kezelő tisztviselők, a közhelyek és vállalatoknak minősíthető mindennemű alakulatok béresei, kocsisai, cselédei, szolgálói mind sorra kerülnek. Azzal folytatják, hogy azt a kevés közéleti és társadalmi szálát, mely a többségi és kisebbségi elem között tizenhat éven át szövődött, hirtelen elszakítják, még a faluban is. Hallom, hogy ahol a szélsőjobboldali agitációk lázasabbak, sűrűn kezdenek megismétlődni a „nemzetiségi verekedések”. Mindenütt terror, gyűlölet, üldözés. Az ügyvédi, orvosi, mezőgazdasági kamarák választmányából és vezetőségéből mindinkább eltávolítják a kisebbségieket, elsősorban a magyarokat és zsidókat. Aradon pedig a román ügyvédek javarésze a numerus valachicus, még inkább a numerus nullus ellensége és a kisebbségiek többségben vannak, s egy erőszakos kisebbség buktatta meg az egyezményes listát. A községek élén álló interimár bizottságokat egyre jobban nacionalizálják: az új közigazgatási törvény szerint felosztatják azt a törvényhatósági bizottságot, melyben egy kisebbségi szót kiejtenek.

Olyan városokban, mint Aradon, ahol eddig tűrhető állapotok voltak, mindegyre nagyobb lesz a prefektúra és a többi közhivatal nyomása. Az ostromállapot kitűnő takaró erre. Egész legendakör keletkezik a cenzúra körül. Ez mindenütt brutális, de a határszélen egyenesen felháborító. Aradon nemcsak a községi és utcaneveket, mint mindenütt, hanem az összes földrajzi neveket is románul kell írni, így Erdély helyett Ardealt, Maros helyett Murest, még a szóösszetételekben is. Itt a cenzúra nemcsak töröl, hanem beiktat is. Szülőföld helyére „haza” szót kell írni s lelkes jelzőket a kívánság szerint. Egyébként a cenzúrát épp most általában megszigorították: egyetlen kitorölt szó helye nem maradhat üresen, a körülírásokat, minő a „székely főváros”, nem szabad használni, bizonyos dolgokat egyáltalában tilos megírni (hadügyi dolgok, a királyi család és minisz-

terek útiterve), az intézmények, pártok román nevét kell használni. Például ez a név: nemzeti parasztpárt már nem használható, ezt kell írni: nacionalista-caranista párt. Ez már nem cenzúra, ez nyelvkobzás. Most a tanév elején rengeteg sok sérelmet szállít az iskola is. Újra bevezették a VIII. osztályt a középiskolában, melynek alig akad növendéke, de sok költséget jelent. Egy csomó iskolát megint elvettek. A név, származás és valláselemzés egyre jobban dühöng. Elősegítik, hogy a falusi magyar ne járjon iskolába s ezzel az analfabétaság és tudatlanság is fegyver lesz. De hát fel kell-e sorolni Anghelescu műsorát, mikor ez világszerte ismeretes? Egyre ismétlik magyarjaink, hát nincsen külső segítség? Ha a magyarországi nemzetiségi politikát a békekötéskor büntették, mit érdemel ez a kisebbségi lélekölés? És egyre hajtogatják, hogy nem lehet reményeim belülről jövő változást, mert gyenge a magyarság, viszont a románság erős. Egy új kormány sem lehet sokkal kevésbé sovén. De különben is mind több a szélsőjobboldali alakulat. A Cuza-Goga keresztény frontja, ennek kékingesei, lándzsásai, a Vajda nemzeti frontja mellett újra porondra lépett a felosztott vasgárda, a „mindent a hazáért“ álnév alatt és mi-alatt egy „idegen“ vállalat irodájában várja Zelea-Codreanu, hogy ismét az élre állhasson, Cantacuzino nyugalmazott granicerul ezredes vezeti. Van „Cruciad“-szervezet, van „tűzkampóskeresztes“, van fasiszta vagy korporációs alakulat. Ezek végül is jobbfelé tolják a politikát és népszerűsítik az elvet: ki a veszedelmes idegenekkel (zsidók, bolgárok, magyarok.) A veszedelem egyre nagyobb. Ma már a kisebbségit, különösen a fenti hármat, „strain“-nek nevezik és úri elemét egynek veszik a gyűlölt román bojárval.

Megüti az ember lelkét ez a szó: „gyengék vagyunk!“ Lényegesen gyengébbek vájjon, mint azelőtt? Egész lényegesen; nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is. És elmondják, hogy a hatalmi és társadalmi nyomás elbírhatatlan, régi „vegyes“ barátságok felbomlanak. A lapok nem bírják már eléggé tartani a lelket, nemcsak a cenzúra, hanem anyagi lehetőségeik állandó romlása miatt. A nagy intézmények, mint az egyházak, irodalmi és művelődési egyesületek, társadalmi alakulatok folytonosan akadályokba ütköznek. Pedig szívesen dolgoznak. Az egyházak körömszakadtig védik iskoláikat, elcsábítandó híveiket. A székelykeresztúri unitárius gazdasági iskola után megnyílt a nagyenyedvidéki református és hamarosan megnyílik a katolikus gazdasági iskola is. A reformátusok hatalmas kórházat létesítettek Kolozsvárott. Megható az aradi minoriták, a temesvári piaristák harca a hírhedt Ghibu tanárral, aki ortodox létére a görög katolikusoknak akarja elbelsevizáltatni a szerzetesi vagyont, az államnak és városoknak az erdélyi katolikus státus vagyont, izgatva a konkordátum ellen is. Épp a tájt volt „ház kutatás“ az aradi vértanúkat gyóntatott minorita atyák templomában és hivatalaiban.

De szegényedve meddig állhat ez a harc? A renegáció még csak szórványos, de sajnos az árulkodás, befektetés, feljelentés barbarizmusa. Meg kell mondanom, hogy ez a remélhetőleg csak átmeneti romlásból eredő bűn sok fájdalmat okoz ott, mert a maga részéről már megoldotta a határok spiritualizálódásának problémáját. Panasz-

kodnak, hogy az új utat kereső elemek, amelyek a régebben barátságot színlelt román pártok, különösen a most uralmon lévő liberálisok külön bosszúját érzik, a magyar pártegység érdekében még bírálatot is félretéve, pusztá mozgalmasságot sürgetnek, hogy az erők tömörítése, kihasználása munkája teljesebbé váljék,—ezek olykor szubjektív elbánásban részesülnek két irányban is: a külső ítélkezők és ismertetők részéről. Tévedés hinni, hogy itt valami belső harc folyik. Nincs harc, a sejtek és szervek mozgása van. A magyar párt egységes, rendületlen szervezet, más párt vagy törekvés nincs, vagy lojálisán félreállt már. Egy kis csoport mindössze, mely külön állva Groza Péter volt avareszkánus miniszter hunyadmegyei „ekés“ frontjával (frontul pugari-lor) próbál egy román-magyar demokrata arcvonalat kialakítani, jelentéktelenül. A magyar párt most rendületlenül harcol tagozati ülésein, s a parlamentben. Most volt ilyen ülés Temesváron. Kítűnt dr. gróf Bethlen György beszédéből, hogy a párt maroknyi parlamenti csoportja hihetetlenül ellenségessé vált bukaresti atmoszférában kitartóan tovább harcol és bár mérlegeli a lehetőséget, egyelőre nem akar élni a mandátumletétel ultima rációjával. Ez a heroizmus végig minden magyar intézménynél megtalálható. Különösen ki kell emelni a szövetségi harcot, melyet Drexler Béla nyugalmazott államtitkár vezet s mely a határszélre is kiterjed lassanként. Szívósan dolgozik gróf Bethlen László mezőgazdasági mozgalma. Az „erdélyi fiatalok“ legaktívabb embere, Kacsó Sándor író, Brassóban egy Agisz nevű értékesítő és fogyasztási szervezetét létesített, mely most a Hasznos Könyvtárral árasztja el a Székelyföldet, miután a Kosztolányi-féle nyelvtszítás kézikönyvét „Anyanyelvünk“ címmel erdélyi pótlásokkal 5000 példányban elterjesztette. Balázs Ferenc helikoni író és unitárius pap szintén létesített Torda-Aranyosszéken új jellegű szervezetet.

A legnagyobb baj a szegénység, mely napról-napra nagyobb. Az aradmegyei hiába próbálja, sokszor már az újságját sem tudja kifizetni, a városi a színházat és tagdíjat. A német és zsidó kisebbség azonban gyarapszik. Még a bolgár is, erős háttéddel, képes a hivatalos irányzat ellenére gátolni a Balkánról a Dobrudzsába és Kvadrilaterbe települő cincár, árúmen és más román elem földvásárlásait. Igaz, hogy ők is ortodoxok és a bolgár kormány és király kapcsolatokat tart fenn a román uralkodóházzal és kormánnyal. Legendák keringenek, hogy az Ausland-Deutschum, mely már Stresemann idejében — ahogy Poincaré hivatalosan is megállapította—'bőkezű támogatásban részesült, most szinte dúskál a propagandapénzekben. Egy erdélyi lap visszaemlékezései alapján közismert és akkor nyilvánosan elégszer tárgyalt az a tény, hogy a régi Románia az osztrák-magyar külügyminisztérium útján rendszeres és jelentékeny segítséget juttatott az erdélyi román egyházaknak és iskoláknak, amit az egyházi kongresszusok napirendjén feszély nélkül megvitattak, — ez a tény élénk irigységet és vágyat ébresztett az aradvidéki kisebbségi politikusok között. Szegényítő körülmény, hogy a kisebbségek nem fognak össze, mit pedig egyik-másik egyszer-egyszer megtett választási kartelek során. Egy ilyen blokk erősítené vagy legalább is nem gyengítené tovább a magyarságot. Mert kisebbségi oldalról is szenvednie kell a magyarságnak.

A német kisebbségek a magyarellenességgel erősítik helyzetüket a hatalom felé, mely köszönetképp elősegíti a svábizmust, például a szatmármegyei elmagyarosodott Károlyi-telepések körül dúló harcban. Amióta Brandsch Rudolf volt kisebbségi alminiszter felállította a belső és lojális, valamint a határszéli és így revizionista kisebbségek ellentétes fogalmait, a hatalom a svábizmust, bár szélsőjobboldali tüzek kezdik áthévíteni, szívesen felhasználja a magyarság ellen. De ez magától is megteszi a magáét. A szászok befészkelik közigazdaságukat a Székelyföldre, a svábok nemcsak Szatmár és Nagykároly vidékén, hanem a Bánságban is szítják a magyargyűlöletet. A kultúra és kultusz összezavarásához tartozik a magyar és német katolikusok közti ellentét fokozása, például a káptalani és szociális vagyon, továbbá a szórványok papi vezetése ügyében Temesváron, a zárdái leányiskola vezetésében Aradon. Láttam például, hogy Világoson a báró Bohuscsalád által épített katolikus templom körül a maroknyi németiség mily eszeveszett és gyűlölködő harcot folytat, úgyhogy a magyar-érzésű sváb papok egyre-másra menekülnek kesergő szívvel erről a tekintélyes plébániáról. Pedig az impérium kezdetén mind azt remélték, hogy a németek kevésbé szemetszűrő jelentőségük segítségével a nekik önként átbozsátott magyar iskolákban és egyházközségekben, mint ahogy ez az én időmben Lippán történt, „rangrejtve“ a magyar szót és magyar érdeket engedik megvédeni. Mekkora csalódás! A viszony egyre romlik. A németiség vezetése mindenütt már a nemzeti szocialisták, vagyis a „megújítók“ hatalmába került, akik magyarságunk ellenségei, A szászokat már nem Roth Ottó János és a többi parlamentárok, a svábokat nem Blaskovics Ferenc és Muth Gáspár vezetik, a régi „méréskeltek“, hanem Fabritius és Jeckeli, a „szelíd jobboldaliak“, amíg majd a Brandsch és Beller által mozgatott Gust-Milanics-Bonfert-féle túlzók fölébük nem kerekednek. Minthogy az egész németiség hivatalosan is magyar- és zsidóellenes. A három legerősebb kisebbség találkozása egyelőre kilátástalan és így komoly kisebbségi blokkra nem lehet számítani.

Egy nagy reménységünk, a dunai paktumnak szertefolyása az olasz-abesszin háború következtében, nagy csalódást okozott. Remélték, hogy a római értekezleten tárgyalási alap lesz a kisebbségvédelem. Egyesek hímet varrtak róla. Cserébe ijedelmet kaptak: most a cseh-román közös vámterület gondolata került napirendre. Ennek áldozatul esnek ugyanis a román ipar, melynek fészke Erdély és mely részben még kisebbség. Abban még jobban felvirágoznék a regáti mezőgazdaság, melynek már eddig is annyi áldozatot hozott a csatolt területek parasztsága, nem beszélve az ipari és kereskedelmi kisebbségek gyarmati kifosztásáról. A külpolitika másként sem kedvező az erdélyi magyarságra. Titulescu, bár a király, a régi háborús párt ivadékai és a bosszút lihegő Vajdáék ellentmondásával küzködik ugyan, az oroszokkal való szövetekezés nagyobbmértvű kicpítése érdekében dolgozik tovább és az el nem fogadott lemondás további szenvelgésével próbál nyomást gyakorolni. Ha Titulescu elmegy Moszkvába, mint ahogyan nyár óta készül menni, akkor nyilvánvaló lesz a győzelme. Akkor az eddigi szerződés mellé, a lengyel katonai szerződés bukásával, a francia-

cseh-orosz katonai akkordhoz való csatlakozás következik és az orosz átvonulási területté vált Románia dnyeszteri csapatait a nyugati határszélre küldi, ami az itteni magyarság elnyomását fokozni fogja. A bolsevizmus különben nagy ellenségének érzi a magyarságot, mint minden kommunistaelenes magyar csoportot. A magyar munkásság, bár legújabbban a román szociáldemokrata párt kebelében magyar-nyelvű szekcióba különült, még inkább eltávolodik majd a polgári magyarságtól, mely szerinte az erdélyi mágnásoknak szolgáltatta ki magát. Mindezekről eltekintve természetesen független az a hatás, amit a magyar külpolitika gyakorol ottani testvéreinkre. Ez azonban közismert.

Tudjuk, hogy a revízió minden jelentékeny mozdulatát megéreztetik a magyarsággal. Meg kell azonban említeni azt is, hogy a román antirevizionista mozgalom, amely vándorútra kelt kiállításaiival, egyre jobban veszít tekintélyéből. Lassanként kiderült, hogy az Universulnak és tulajdonosának, Stelian Popescunak, a volt igazságügy-miniszternek és a Bratianu faltörő-kosának üzleti vállalkozása ez az egész cécó. Kiderült az is, hogy az antirevizionista ligába erőszakkal hajtják be a székelyeket és a még megmaradt magyar közalkalmazottakat. Eftimiu, a kitűnő író, a Daday Lóránt-féle per kapcsán hatalmas polémiába keveredvén Stelian Popescuval, alaposan leplezte ellenfelét és a fejére olvasta a franciák ítéletét, akik az antirevizió állandó és erőszakos tényében a bűntudat jelét látják.

A REGÁTBA CSORDOGÁLÓ KIVÁNDORLÁS, az egyke, a renegátság, mind élő téma már. Ezeket a beteg következményeket nem lehet elkerülni. A történeti Erdélyben kimutatott 1,300.000 magyarból bizonyára elvész legalább egynegyed ebben a háborúban; a Bánság és a határszél volt németjeinek legnagyobb részét regermanizálják és a magyar szórványokat eltüntetik; az egykor Aradról, a jószágigazgatóság által kezelt telepés községek kétségtelenül nem állhatnak ellen sokáig a kétoldalú nyomásnak. De bír-e majd megállani sokáig a megmaradónak remélt rész is? Most hát figyelni kezdem a kisebbségi lélek befelé fordított arculatát és a belső, önmagából való alakulásnak jeleit. A Ding an sich-et. És íme derülátó leszek, holott az ellenkezőtől féltem. A nagy katasztrófák máskor is csak megrikították a magyarságot. De aztán szétterjedt, amint azt az Alföld újra benépesülése igazolja. Itt van az erdélyi irodalom virágzása. Itt van az élénk politikai érdeklődés; az erdélyi magyarok bámulatosan tájékozottak a magyarországi és nálunknál sokkal jobban tájékozottak a külföldi dolgokról. (A kisebbségi ember csodálatraméltó nagy számban tanulta meg a román nyelvet és szinte már többet olvassa a természetszerűleg gazdagabb és szabadabb tartalmú román nagy lapokat. Magam is ezeket olvastam, mert többet tudtam meg belőlük, mint a szerényebb kisebbségiékből.) Meglep, hogy bár a hazafias lapok és a Magyar Szemle nem tud bejutni, lényegesebb közleményeiket mégis ismerik az utasok és a szemelvények útján a Magyar Szemle fontosabb cikkeit, mint a Bethlen-szám egyes közleményeit, a szeptemberi szám erdélyi tanulmányait a napilapok,

de főleg a Független Újság és az ifjúsági folyóiratok bőven ismerették. Mindig mély benyomást tesznek Bethlen beszédei s az a vélemény hallható, hogy az itteni csüggedést, érdektelenséget, kétségbeesést, mely olykor érthetően elhatalmasodik, az ő tősgyökeres „erdélyi szellemisége“ sikeresen tudja feloldani és ő alkalmas talán legjobban, hogy a kisebbségi kérdést a magyar külpolitika tengelyévé tegye a realitás, a felismert adottságok szellemében! Az kétségtelen, hogy a debreceni beszéd néhány gondolata folytonosan cseng e vidék fülében: sietni kell a kisebbségi jogok kivívásával, mert ha nem, talán már nem lesz kinek visszaszerezni. A nyílt és törvényes anyagi segítség adását kell biztosítani a kisebbségeknek. Ezek a Bethlen-tételek itt gyökeret vertek.

Ha konkrét és rendszeresített életprogramot kérdezzünk, nehéz teljes választ kapni. Azt mondják, hogy ott nem rendes küzdelem folyik az emberi és kisebbségi létért, hanem guerilla, melynek módszerei és eszközei szükség szerint gyakran módosulnak. Az életstíl és életszemlélet csak hajlékony és rugalmas lehet. Egypár rögzített szempont azonban mégis megtudunk. Befelé szigorú egység, erdélyi szabadelvűség és demokrácia, erős fegyelem, önadóztatás, napról-napra tökéletesített szervezkedés a főfeltétel. Ennek a szervezkedésnek alulról felfelé, testületi teljességgel, a szomszédságok alapján községek, megyék lépcsőzetes egybekapcsolódásával kell történnie. Ki kell aknázni az európai nagy nacionalizmusok tanulságait. Felfelé a kisebbségi politika — mondják — legyen független a közvetlen múlttól és történeti kérdésektől, aztán a lojalitás hitelének teljes megnyerésére irányuljon és transzilvanizmust képviseljen, mint ahogy úgysis megbukott a paktumpolitika. A főtengely az általános hidverés vállalása. Mind több szálat fonni a románság felé. Hidat verni a többség és magyarság között, a testvér kisebbségek felé, a közjogi magyarság és az utódállamok közt szolgálni a dunai kérdést. Egy pillanatig sem szabad feledni, hogy a magyarság kényelmetlen teherterele a román államnak és kellemetlen emlékeket ébreszt népében, nemzetközileg biztosított jogaival pedig a nemzeti büszkeséget izgatja. Csak úgy mentheti meg magát javarészből, ha lehetőleg független lábra áll, csak saját jól megszervezett kollektivitásából meríthet és így éjjel-nappal készen szegzi a végtetekig kiképzett erőit a mindenfelől rátörő veszedelmek elhárítására, elszenvadására önmagáért és önmagában. Kifelé a lelki és szellemi integritás szolgálatán túl feladata elismertetni, hogy ki kell kapcsolódnia a történelmi nagy perből, megmagyarázni, hogy az idő talán alkalmas egy revíziós fegyverszünet létesítésére, mint az a Németbirodalom és Lengyelország között történt. Ha nem lehet másképp, bölcsen ki kell védeni mindazokat a következményeket, amik a magyarországi politika folytán reáúdulnak a román szélső nacionalizmus részéről és épúgy alkalmazkodnia ahhoz a román politikához, mely mindentől függetlenül, önmagától is fenekedik a magyarság anyagi és szellemi javaira. Úgy látom az erdélyi kisebbség szeretné, ha főbb emberei szóhoz jutnának Bukarestben és Budapesten nyilvánosan, a kétérdekű kérdések megvilágítása körül,

ha lehetővé válnék az egyetemes magyarság egy kongresszusa, hol a közös tennivalókat nyíltan megbeszélnék. Úgy érzik, hogy a jelenlegi külpolitikai helyzet, különösen a román külpolitika végzetes válsága amúgy is hamarosan napirendre tűzi valamennyiünk békés „önrevízióját“. Ezentúl az erdélyi kisebbségnek főkötelessége, hogy minden nagyozolást és minden desperációt félretéve, véglegesen kilépve régi erdélyi összefüggéseiből, nagykorúan és függetlenül a népi testet és népi lelket újjáteremtse, a belső szervezkedés okosságával és módszereivel.

Sok szomorú, érdekes és felemelő tényből a tanulság az, hogy a romániai magyarság biztosan meg fogja találni hamar a legjobb kisebbségi politikát. A törzsmagyarságnak pedig kötelessége lesz, hogy ha már nem ő törte az utat, legalább ezt a világító példát kövesse.

KRENNER ZOLTÁN